

טבילה בנהר בשעת הדחק¹

שאלה: זוג נשוי נסע לתאילנד ועקב תכנון לא נכון, הגיע ליל טבילתה כאשר היו שם, כמובן ללא מקווה כשר בסביבה. האם בשעת דחק כזו יכולה האישה לטבול בנהר שם?

תשובה:

א. דין טבילה בנהרות

הגמרא בשבת סה ע"ב מביאה ששמואל היה עושה לבנותיו מקוואות בימי ניסן, על מנת שלא יטבלו בנהר, וממשיכה:

"ועביד להו מקוה ביומי ניסן, מסייע ליה לרב, דאמר רב: מטרא במערבא - סהדא רבה פרת. - סבר: שלא ירבו הנוטפין על הזוחלין. ופליגא דשמואל, דאמר שמואל: נהרא מכיפיה מיברך. ופליגא דידיה אדידיה, דאמר שמואל: אין המים מטהרין בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי בלבד".

מסביר רש"י (ד"ה וסבר), שבניגוד למעין המטהר גם במים זורמים, הרי שמקווה של מי גשמים מטהר רק באשבורן, כלומר במים מכונסים, ועל כן בתקופת ניסן בה עיקר מי הנהר הינם ממי גשמים והפשרת שלגים, הרי שהטבילה בו פסולה, ואילו בימי תשרי אז בבירור עיקר המים הזורמים הם מנביעת המעיין של הנהר, הרי שהטבילה בו כשרה. לעומת זאת, המימרא השניה של שמואל אומרת שעיקר מי הנהר תמיד נובעים מהמעין, שכן בימי הגשמים נביעת המעין מתגברת, וממילא זו הסיבה העיקרית לריבוי המים בנהר.

בפסיקת ההלכה נחלקו הראשונים. דעת ר"ת (תוספות שם ד"ה דאמר) שהלכה כשמואל שניתן לטבול בנהרות תמיד, והוסיף הר"ן (כט ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה ולענין), שגם לדעתו, ההיתר הוא דווקא בנהר איתן, אך לא בנהר אכזב.

לעומת זאת דעת הר"ח (מובאת בר"ן שם), הרי"ף (שם), המהר"ם מרוטנבורג (מובאת ברא"ש הלי מקוואות סי' י) ועוד, שהלכה כרב, ובימות הגשמים אסור לטבול בנהר.

מחלוקת נוספת בין הראשונים היא שלדעת הר"ן (שם ל ע"א) גם המחמירים יאסרו רק בחלק בו אין מים בתקופת החמה, שמתגבר בתקופת הגשמים, אבל בחלק בו תמיד יש מים (כלומר אמצע הנהר), אף בימות הגשמים שיש בו יותר מי גשמים, יהיה ניתן לטבול. לעומת זאת, לדעת המהרי"ק (שורש קט"ו), במקום בו לא היה הנהר מלכתחילה לכל הדעות אסור לטבול, ואילו באמצע הנהר מותר רק בזמן שמי המעיין רבים על מי הגשמים.

גם למעשה נחלקו הדעות, דעת המחבר (שו"ע יו"ד סימן ר"א סעיף ב) שיש להחמיר:

"היו הזוחלין מן המעיין מתערבים עם הנוטפים שהם מי גשמים, הרי הכל כמעין לכל דבר; ואם רבו הנוטפים על הזוחלין, וכן אם רבו מי גשמים על מי הנהר, אינם מטהרים בזוחלין אלא באשבורן. לפיכך צריך להקיף מפץ (פי' כעין מחצלת) וכיוצא בו באותו הנהר המעורב, עד שיקוו המים ויטבול בהם".

הרמ"א (שם) מסכים עמו מעיקר הדין, אך מביא את הדעה המקילה, וכותב שבמקום שאין מקוה אין למחות ביד המקלים:

¹ שאלה שהגיעה לבית ההוראה של מכון פוע"ה.

"וכן נכון להורות ולהחמיר... אבל יש מתירים לטבול בנהרות כל השנה, אף בשעת הגשמים והפשרת שלגים ורבו הנוטפים על הזוחלין, משום דעיקר גידול הנהר הוא ממקום מקורו, וכן נהגו ברוב המקומות במקום שאין מקוה, ואין למחות ביד הנוהגין להקל כי יש להם על מי שיסמוכו".

הרמ"א ממשיד ומוסיף שבנהר אכזב אין לטבול בכל מקרה.

לגבי שאלת הטבילה במקום בו לא היה הנהר מלכתחילה, הרי שגם בזה הרמ"א מקל לאור דברי הר"ן, והעובדה שהבית יוסף (יו"ד סימן ר"א) דחה את דברי המהר"ק שהובאו לעיל, אך הש"ך (ס"ק י"א) פוסק כמהר"ק, וסובר שגם לשיטת ר"ת אין לטבול במקום בו לא היה הנהר מלכתחילה והתרחב רק בימי הגשמים.

הלכה למעשה, בשו"ת חתם סופר יו"ד סימן ר"ב האריך לברר את השיטות, ומסקנתו שיש להשתדל בכל היכולת להימנע מטבילת נהרות, אך זה עדיף מטבילה ביום השביעי, וגם המחמירים בטבילה בנהר סוברים רובם שמדובר באיסור דרבנן ולא בדאורייתא.

בדרכי תשובה (סי' ר"א ס"ק כ) הביא חלב תשובות מהם עולה גם כן שיש להשתדל ולהימנע בכל הכוח מטבילה בנהר, אך כשאין ברירה ניתן להתיר, ובס"ק כ"א הוא מביא בשם ספר גידולי טהרה, שכאשר מדובר בדחייה של ימים בודדים, אין להקל ולטבול בנהר, אלא צריך להתמתן.

והנה על פי המתבאר לעיל, בודאי שיש לעשות כל מאמץ להימנע במקום שיש מקווה כשר בזמן הטבילה ולא לתכנן נסיעות מלכתחילה בזמן כזה למקום שאין מקווה, ואך אם קרתה תקלה והתברר שבזמן הטבילה נמצאים במקום שאין מקווה כשר, ובלתי אפשרי להגיע למקום אחר, יש מקום להקל בדבר. אמנם כפי שראינו לעיל יש מי שכתב להתמתן במידה ותוך זמן קצר יסתדר המקווה, אך מצאנו לשניים מגדולי הפוסקים בדור האחרון שכתבו למעשה שניתן להקל בשעת הדחק.

בשו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק א סימן קפה) כתב:

"לטבול בנהרות שלא במקום הנהר מחמת שפרוץ על גדותיו הרבה מפני שטף הגשמים כבר העיד הרמ"א שנהגו להקל וח"ו להחמיר כיון שאין מקוה בעיר מפני הגזירה למנוע מפו"ר ולהביא ח"ו לידי תקלה ואף לכתחלה יש להורות כן בשעת הדחק כזה".

מדבריו עולה שניתן להקל אפילו במקום בו אין המים נמצאים מלכתחילה ורק עלו על גדותיהם בימות הגשמים (כרמ"א בניגוד לש"ך), ועוד יוצא שאסור להחמיר בדבר ומדובר בלכתחילה בשעת הדחק.

גם בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן קח) כתב להקל בשעת הדחק אפילו במקום שאין המים מגיעים:

"הנה בעצם דין טבילה בנהרות ע"פ המתבאר בשו"ע סי' ר"א ס"ב גדולי אחרונים ובראשם הח"ס יו"ד סי' ר"ב הזהירו בכל האפשר להמנע מזה וטעמו ונמוקו עמו יע"ש, מכ"מ מעיקר הדין אין חשש עכ"פ בשעת הדחק כנדון מעלתו, ואולי הוא בגדר מצוה כשאנשים רחוקים מאד מן העיר, אמנם צריכים לברר היטב אם הנהר לא מכזב מימיו ע"ד המבואר ביו"ד שם ברמ"א ע"פ סוגית הש"ס שבת ס"ה ע"ב ובנדרים מ' ועוד, ושיטת הראשונים שם, ואחרי ברור הנ"ל שהנהר עכ"פ אינו מכזב לעולם, עלינו לדעת עוד אם אין הנהר מתרחב מחמת רבוי הגשמים שיורדים לעת כזאת, ואולי עיקר המים שבבריכה באים מצדו של נהר במקום שנתרחב, ועלינו לחוש לחומרת המהר"ק שורש קט"ו ובש"ך שם ס"ק י"א דאפילו לשיטת ר"ת ודעמי שהם המקילין בטבילת נהר כה"ג אינם מתירין רק במקום שלא נתרחב מחמת רבוי הגשמים, והש"ך שם ישב קושית הגדולים על המהר"ק.

ואמנם בשעת הדחק עלינו לסמוך על הוראת רבינו הרמ"א דר"ת הכשיר בכל מקום בנהר אפילו במקום שנתרחב בתנאי שעצם הנהר אינו מכזב מימיו לעולם".

אלא שגם לאחר ההיתר לטבילה בנהר (ואשר מתבאר לעיל שיש לברר היטב שמדובר בנהר איתן שלעולם לא פוסקת זרימתו, ובאם ניתן מבחינה מעשית לטבול במרכזו ולא בצד – הדבר עדיף),

עדיין ישנם חששות נוספים והם החשש להימצאות אנשים שיגרמו לה להתבייש, שאלת קרקעית הנהר ושאלת הבלנית שלא נמצאת.

ב. דין טבילה במקום שבני אדם מצויים

הנה בשו"ת שרידי אש (חלק ב סימן מד) דן באישה שמתביישת ללכת למקווה ומעדיפה לטבול בנהר, וכתב לאסור:

"ע"ד שאלתו אם מותרת אשה לטבול בנהר בהיותה מתביישת ללכת למקוה - הנה אין שום ספק שאסור מצד הדין, ויש בזה שני טעמי איסור: האחד, מבואר ביו"ד סי' קצ"ח סעי' ל"ד: לא תטבול במקום שיש חשש שיראוה בני אדם, מפני שמתוך כך ממהרת לטבול ואינה מדקדקת בטבילה. ומקורו בנדה ס"ו, ב: אשה לא תטבול בנמל, עפ"י פירוש ר"ת בשם ר"ח (תוס' שם, ד"ה אשה): "כי בני אדם מצויין שם ובעיתא וממהרת". ועיין בב"י שם, מ"ש בשם רבינו ירוחם ובדרכי משה שם, ובדרכי תשובה שם ס"ק קי"ח: "וה"ה במקום דל"ש חשש בושח, לא שיראה שמא יעשה לה עו"ם רע וכדומה, אסורה נמי לטבול".

והשני מבואר בסעיף מ"ח ברמ"א, שם: "שיש לאשה להיות צנועה בליל טבילתה, וכן נהגו הנשים להסתיר ליל טבילתן", ומקורו בעירובין נ"ה, ב: יושבי צריפין כיושבי קברים ועל בנותיהם הוא אומר: ארור שוכב עם כל בהמה. ועיין בפירש"י שם ד"ה שאין וד"ה בטבילה. ואף שעפ"י רוב מזדמנות כמה נשים בבית הטבילה, הללו אינן מתביישות זו בפני זו, מכיון שכולן כשרות והולכות למקוה טהרה, משא"כ להזדמן עם אנשים זרים וכל שכן עם ריקים ופוחזים."

הנה כתב לאסור מחמת בעיית הצניעות שעניינה כפול: גם מתביישת ועלולה לא לטבול כיאות, וגם עצם חוסר הצניעות עצמה שיש בדבר (ולפלא שלא דן כלל מצד איסור הטבילה בנהרות עצמו, שהותר רק במקום שאין מקוה כשר וכדלעיל).

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן לה) כתב שלטבול בבגד ים באופן כזה בודאי מהווה חציצה, ואף יש לדון בבגד רפוי כמו חלוק רחב, וגם בזה מסיים בצ"ע למעשה, מחמת שלא ברור מה הגדר של רפוי, וכן שאם ניכר שעושה זאת דרך טבילה, הרי החשש שמתביישת ולא תטבול כיאות קיים גם בזה.

אמנם בדרכי טהרה (סוף פי"ח) כתב להתיר בשעת הצורך ובתנאי שתלבש בגד רחב ותדאג שלא יהיו בסביבה אנשים בשעת הטבילה.

ג. דין טבילה בקרקע לא מרוצפת

חשש נוסף יכול להיות בנהרות בהם הקרקעית אינה מלאה באבנים, אלא בוצית, שכן הגמרא בנידה (סו ע"ב) כותבת שאישה לא תטבול בנהר, ומסביר שם רש"י (שם סז ע"א ד"ה בנהר) שיש חשש של חציצה מחמת הטיט שבקרקעית. אמנם תוספות (שם סו ע"ב ד"ה אשה) כותב שאין הטעם משום חציצה, אלא מחמת שבני אדם מצויים (וכדלעיל), וכן כתב הרמב"ם (הלי' מקואות פי"א הלי' יא).

השו"ע (סי' קצח סעיף לג) פסק:

"לא תטבול במקוה שיש בקרקעיתו טיט, משום חציצה, אלא אם כן תתן עליו זמורות וכיוצא בהם, דבר שאינו מקבל שום טומאה; ואם טבלה, י"א שלא עלתה לה טבילה".

אמנם ברמ"א (שם) מובא: " אבל רוב הפוסקים מתירין". הש"ך (שם ס"ק מ) כתב שגם האוסרים אסרו זאת רק בטיט עבה, אבל במקום בו יש טיט רגיל התירו, ולכן סומכים היום לטבול במקוה שיש בו טיט, מה עוד שרוב הפוסקים חלקו על רש"י והתירו.

הנודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' קלו הובא בפת"ש ס"ק כ) כתב שאין להתיר במקום שיש מקוה אחר, כיוון שההתר כולל בתוכו שתגביה רגליה באויר שלא ידבק הבוץ, וקרוב לודאי שאין הנשים מקפידות בכך.

אמנם כאן שאין מקוה אחר ניתן להתיר, וכן כתב בדרכי טהרה (סוף פי"ח) לגבי טבילה בים, והוסיף שתיזהר שלא ידבק בוץ ברגליה בשעת הטבילה, ויש להוסיף שאם יש מקום בנהר בו יש בקרקעית אבנים ולא בוץ, בודאי שעדיף לטבול שם.

ד. הצורך בבליית

הרא"ש בהל' מקואות (סימן כח) כתב שיש צורך שתעמוד מעל הטובלת אישה לבדוק שלא נשאר שיער משערות ראשה בחוץ. הטור בסי' קצח הביא את הדברים הללו, והוסיף בשם הראב"ד שאם כרכה שער ראשה בדבר שאינו חוצץ על מנת שלא יצא השער החוצה וטבלה כך, עלתה לה טבילה.

על בסיס זה פסק השו"ע (סי' קצח סעיף מ):

"צריך לעמוד על גבה יהודית גדולה יותר מ"ב שנה ויום אחד בשעה שהיא טובלת שתראה שלא ישאר משער ראשה צף על פני המים; ואם אין לה מי שתעמוד על גבה, או שהוא בלילה, תכרוך שיערה על ראשה בחוטי צמר או ברצועה שבראשה, ובלבד שתפרס או בשרשרות של חוטים חלולות או קושרת בגד רפוי על שערותיה".

ובפתי"ש (שם ס"ק כב) הובא בשם שו"ת רע"א (סי' קד) שאם לא עשתה אחד מתיקונים אלו אפילו בדיעבד לא עלתה לה טבילה.

והנה, במקום בו הם נמצאים אין מי שיעמוד על גבה, וכריכת השיער בדבר שאינו חוצץ היא לא פשוטה, ולכן נשאלת השאלה האם הבעל יכול לעמוד מעליה להשגיח שתטבול כיאות או שיש בזה בעיה של צניעות, כיוון שקודם הטבילה היא עדיין אסורה עליו ויש חשש של הסתכלות.

הנה בבית יוסף (שם) הביא בשם האגור והכלבו בפשיטות שיכולה להוליך עמה אישה יהודיה או בעלה, ורק נכרית לא, ולא העיר על כך דבר.

ובפתי"ש (סי' קצ"ה ס"ק א) הביא בשם שו"ת נודע ביהודה (יו"ד מהדו"ת סי' קכב) שבמקום שאין אישה יהודיה יכול הבעל לעמוד על גבי אשתו כשהיא טובלת, ואם היא צריכה עזרה אף לסייע לה בנגיעה, וסיבת ההתר היא שאיסור הסתכלות ונגיעה הוא מחמת חשש עבירה, וכאן שמיד נטהרת ותהיה מותרת לבעלה, לא חוששים ששביק היתרא, והובאו הדברים גם בשו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סי' טו), ובשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' צה) אף שקצת פקפק על הדבר, כתב שאם האישה לובשת חלוק רחב שוב אין בעיה של הסתכלות.

ה. סיכום

לכתחילה יש לעשות כל טצדקי על מנת שלא תצטרך האישה לטבול בנהר, ואפילו אם הדבר כרוך בשינוי או עיכוב הטיול וכד', מכיוון שלדעת רוב הראשונים יש חשש גדול שלא עלתה לה טבילה, ואף המתירים התירו זאת אך ורק בשעת הדחק גדולה. אולם במקום בו הגיע זמן טבילתה ואין אפשרות להגיע למקווה כשר, והאפשרות היחידה לטבול הינה בנהר, ניתן להתיר זאת בתנאים הבאים:

1. יבררו היטב שמדובר בנהר איתן שמימיו לא פוסקים אף פעם.
2. האישה תטבול עם חלוק רחב ותעשה זאת במקום שאין בני אדם מצויים.
3. יש להשתדל שקרקעית הנהר תהיה מרוצפת בחלוקי נחל או אבנים ולא בוצית. במידה והדבר לא אפשרי, עליה להרים את רגליה בשעת הטבילה.
4. הבעל יהיה נוכח מעל אשתו בשעת הטבילה, על מנת לדאוג שלא תישאר אף שיערה מחוץ למים.